

i osiągnięciach badawczych autorów poszczególnych studiów i opracowań.

W refleksji uogólniającej należy podkreślić, że prezentowana książka wzbogaca wiedzę o różnych aspektach życia polonijnego oraz o stosunkach polsko-amerykańskich. Sytuuje się ona wśród oryginalnych studiów o życiu polonijnym oraz o stosunkach międzynarodowych.

Andrzej Chodubski

Marek Żejmo, *Polacy w Szwajcarii. Możliwości i bariery osadnictwa*, Gdańsk 2009, ss. 402.

Jednym z charakterystycznych zjawisk współczesnego życia kulturowo-cywilizacyjnego są migracje ludności. Uznaje się je za ważny czynnik postępu cywilizacyjnego, postrzega się je jako „szkołę” kształtującą postawy: odwagi, przedsiębiorczości, krytycyzmu wobec otaczających zjawisk życia kulturowego, tolerancji. Ale też zauważa się, że migracje na współczesnym etapie rozwoju cywilizacyjnego nie mogą być procesem generowanym politycznie, jako że nie wszyscy mieszkańcy globu ziemskiego są w stanie odpowiedzialnie kierować drogami życia migracyjnego. W tej sytuacji ujawnia się potrzeba prowadzenia starannej polityki migracyjnej zarówno przez podmioty państwowe, jak i ponadpaństwowe. Polityka imigracyjna jest ważnym wyzwaniem dla państw europejskich określonych mianem otwartych na przyjmowanie emigrantów.

Państwem takim jest Szwajcaria. Współcześnie szacuje się, że zamieszkuje w nim ok. 20 tys. Polaków. Są oni w ogólnym oglądzie, dobrze sytuowani ekonomicznie, starannie wykształceni, a w tym znaczący jest udział przedstawicieli nauki. Nie tworzą jednak skupisk nazywanych koloniami. Ulegają w znaczącym stopniu integracji oraz asymilacji kulturowej. Sferę pochodzenia narodowego traktują zwykle jako prywatność. Szwajcarzy zwykle są przychylni obecności Polaków w swym państwie, postrzegają ich jako ludzi przedsiębiorczych, otwartych na znaki przemian cywilizacyjnych.

W prezentowanej pracy podjęto próbę geograficznego ukazania Polaków w rzeczywistości kulturowej Szwajcarii. W analizie poznawczej

zwraca się uwagę na możliwości i bariery życia kulturowego polskich imigrantów.

Problem zaprezentowano w czterech rozdziałach zatytułowanych kolejno: I. Czynniki sprzyjające i utrudniające osiedlanie się Polaków w Szwajcarii (1. Warunki geograficzno-przyrodnicze, 2. Ludność, 3. Historia, 4. Ustrój, 5. Kultura, 6. Gospodarka), II. Dziedzictwo historycznych kontaktów polsko-szwajcarskich (1. Z okresu średniowiecza, 2. Z czasów nowożytnych, 3. Z XIX i początków XX wieku, 4. Z lat międzywojennych, 5. Z okresu drugiej wojny światowej), III. Obraz życia polonijnego w Szwajcarii po drugiej wojnie światowej (1. Główne skupiska Polaków w Szwajcarii, 2. Organizacje polonijne, 3. Kościół rzymskokatolicki, 4. Media, 5. Kontakty z Polską i Polonią świata), IV. Kierunki rozwoju współczesnych stosunków polsko-szwajcarskich (1. Ogniwa pamięci o Polakach w Szwajcarii, 2. Stosunki dyplomatyczne, 3. Relacje gospodarcze, 4. Współpraca kulturalna), wstępie, zakończeniu, bibliografii. Dostarcza się w każdym z ogniw prezentacji starannie usystematyzowanej wiedzy, deskryptywnej, eksplanacyjnej i predyktywnej.

We *Wstępie* wskazano na potrzebę badania dokonań Polaków w diasporze oraz ich popularyzacji. Osiągnięcia zawodowe, a w tym nierezadko odkrywcze są wielce istotne z punktu promocji polskości w świecie. Przypomina się tu, że emigracja Polaków rozpoczęła się już w okresie panowania pierwszych władców. Zjawiskiem masowym stała się w XIX w., po powstaniach narodowowyzwoleńczych. Szwajcaria stała się wtedy ważnym ośrodkiem dla osób zaangażowanych w życie polityczne, m.in. w kraju tym przebywali: Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Mościcki, Gabriel Narutowicz, Ignacy Jan Paderewski. Niemało z emigrantów podejmowało decyzje o pozostaniu tam na stałe.

Wskazuje się tu, że kontrowersje interpretacyjne budzi kategoria „Polonia”; niekiedy jest odczytywana negatywnie, zwłaszcza przez społeczność polską, która przez decyzje polityczne, a w tym w następstwie zmiany granic państwa znalazła się w ramach innej struktury państwowej. W pracy przyjmuje się rozumienie *Polonii* jako całości polskiej grupy etnicznej powstałej w wyniku wychodźstwa z Polski, stale zamiesz-

kującej poza granicami Polski i zachowującej, niezależnie od miejsca urodzenia i posiadanego obywatelstwa, poczucie łączności z Polską. Do Polonii nie zalicza się Polaków, którzy przez pewien tylko okres pracują, studiują lub pełnią funkcje państwowe poza granicami kraju i którzy nie byli emigrantami oraz nie czują się związani z polską emigracją (s. 7).

Przypomina się, że polscy emigranci sytuują się pod względem liczebności na czwartym miejscu, po Chińczykach, Niemcach i Włochach. Wskazuje się, że Polacy dobrze się adaptują, a następnie integrują w realiach społeczno-politycznych i gospodarczych Szwajcarii. Podkreśla się, że działalność zawodowa Polonii w tym kraju wpływa korzystnie na kształtowanie się i zmiany w sferze jego życia naukowego, kulturowego i społeczno-ekonomicznego.

Wśród pytań badawczych zwracają uwagę m.in. kwestie mitów i stereotypów w relacjach polsko-szwajcarskich, rzeczywistych relacji między polskimi emigrantami a Szwajcarami, uwarunkowań globalnych.

Analizując warunki geograficzno-przyrodnicze Szwajcarii, zauważa się, że sprzyjają one osiedlaniu się Polaków w tym kraju. Są one zwłaszcza korzystne dla osób przyzwyczajonych do klimatu kontynentalnego, w którym położona jest Polska.

Każdy emigrant z Polski może odnaleźć odpowiadający mu typ krajobrazu; pochodzący z równin Mazowszanie czy poznaniacy mogą osiedlać się na równinnej Jurze albo Wyżynie. Emigranci z Polski mogą znaleźć odpowiadające im warunki klimatyczne, od surowych panujących w Alpach, poprzez umiarkowane na Wyżynie i Jurze, do łagodnego klimatu śródziemnomorskiego w kantonie Ticino (s. 18).

pozytywnie odnoszą się Polacy do rzeczywistości demograficznej w Szwajcarii. Mogą podejmować pracę w wyuczonych zawodach, nie spotykają się z nietolerancją jako społeczeństwo obokrajowców. Nieodosobnionym zjawiskiem jest tworzenie się rodzin mieszanych polsko-szwajcarskich. Zauważa się, że Polacy podobnie jak Szwajcarzy postrzegani byli w Europie jako naród tolerancyjny. Z punktu widzenia Polaków istnieją podobieństwa w dziejach narodów, m.in. posługujących się różnymi językami – państwa wieloetniczne. Obecnie jednak re-

strykcyjne przepisy prawa, zwłaszcza w zakresie możliwości uzyskiwania pozwoleń na pracę oraz dotyczące możliwości uzyskania obywatelstwa szwajcarskiego nie sprzyjają osiedlaniu się Polaków w tym kraju (s. 65).

Szwajcaria a w tym stabilność gospodarcza kraju jest okolicznością zachęcającą polskich przedsiębiorców do inwestowania, szczególnie w sektorze bankowości i ubezpieczeń. W gospodarce szwajcarskiej w związku z traktatami unijno-szwajcarskimi, mogą znaleźć zatrudnienie Polacy o wysokich kwalifikacjach zawodowych, a ich wynagrodzenie nie może być niższe niż obywateli szwajcarskich, zatrudnionych na podobnych stanowiskach.

Wymieniając czynniki sprzyjające osadnictwu Polaków w Szwajcarii, wskazuje się m.in. tożsamość pochodzenia Polaków i Szwajcarów z kręgu religii chrześcijańskiej, obchodzenie tych samych świąt i obrzędów religijnych, wielokulturowość i wieloetniczność obu państw, przynależność obu narodów do cywilizacji europejskiej, generującej postawy, wartości, aspiracje na gruncie tradycji instytucjonalnych wypracowanych w starożytnej Grecji i Rzymie oraz przez instytucję chrześcijaństwa.

Przypominając ognia dziedzictwa kontaktów polsko-szwajcarskich zauważa się, że w średniowieczu inicjowane były one przez pojedynczych ludzi w sferze handlu, kultury oraz oświaty. Rozwój kontaktów między obu krajami znalazł odbicie w kronikarskiej historii Polski Jana Długosza (s. 115). Od połowy XV w. na Uniwersytecie Jagiellońskim studiowały osoby pochodzące ze Szwajcarii a Polacy udawali się na uniwersytet w Bazylu, gdzie pracował m.in. wielki humanista Erazm z Rotterdamu (1467–1536). Polacy utrzymywali z nim bliskie relacje. Podejmowali działania na rzecz jego przybycia do Polski. Jan Łaski (1499–1560) nabył od myśliciela bibliotekę, którą pozostawił mu w dożywnie użytkowanie.

W oficynach wydawniczych Szwajcarii były drukowane dzieła luminarzy polskiej kultury, m.in. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Mikołaja Kopernika, Stanisława Orzechowskiego, Marcina Kromera.

Nawiązanie oficjalnych stosunków dyplomatycznych między Szwajcarią i Polską nastąpiło za panowania Jana III Sobieskiego. Przy Konfe-

deracji Szwajcarskiej utworzono urząd polskiego posła. Ożywienie kontaktów polsko-szwajcarskich nastąpiło w VIII w. Sprzyjał im Król Stanisław August Poniatowski. Zatrudniał na dworze królewskim szwajcarskich urzędników, lekarzy, nauczycieli. W Szkole Rycerskiej wykładowcami byli szwajcarscy oficerowie. W sytuacji rozbiorów Polski, po abdykacji król chciał osiedlić się w Szwajcarii (s. 122).

W XIX w. po powstaniach narodowowyzwoleńczych państwo to stało się ważnym ośrodkiem uchodźców politycznych. Polacy tworzyli tam stowarzyszenia ideowo-polityczne, mające na celu doprowadzenie do odzyskania niepodległości swego kraju. Odwiedzali Szwajcarię przedstawiciele myśli romantycznej, m.in. Juliusz Słowacki (1809–1849), Adam Mickiewicz (1798–1855), Zygmunt Krasiński (1812–1859).

W 1838 r. pojawiła się idea powołania organizacji mającej skupić Polaków przebywających w Szwajcarii. W 1839 r. założono w Genewie Stowarzyszenie *Dozór Skarbnicy Polskiej*.

Emigracyjny nurt Polaków do Szwajcarii z dużą siłą ujawnił się po powstaniu styczniowym. Znalazło się w nim ponad 2 tys. osób, często nieprzygotowanych do życia na emigracji. Ok. 60% wychodźców stanowili ludzie młodzi. Józef Ignacy Kraszewski pisał o tym: *Wszystko co wyszło, uciekło prawie bez kosztu, najczęściej bez znajomości jakiegokolwiek języka, bez wyższego wykształcenia (...) W sakwach podróżnych tych nędzarzy była garść ziemi krwią zbroczona i wielka miłość Ojczyzny* (s. 132).

W 1870 r. utworzyli Polskie Muzeum Narodowe w Rosperswill, mające na celu gromadzenie pamiątek po Polakach przebywających w tym kraju. Dzięki zapisom testamentowym wielu osób stało się ono ważną instytucją – mecenasem polskiego życia intelektualnego, m.in. udzielającym stypendiów młodzieży podejmującej studia; do 1918 r. udzielono ich ponad 400 (s. 137). Zaznaczyła się obecność polskich studentów, na takich uczelniach, jak: uniwersytety w Genewie, Zurychu, Bernie, Lozannie, Neuchâtel, Katolicki Uniwersytet we Fryburgu, politechnika w Zurychu, Szkoła Techniczna w Winterthur, Akademia Handlowa w Sant Gallen. Spośród nich liczni zostali później znanymi luminarzami polskiego życia intelektualnego (s. 138).

Na początku XX w. pojawili się tam również emigranci zarobkowi. Przybywali głównie z Galicji i Królestwa Polskiego. Szacuje się ich na ok. 2 tys. Osób. Pracowali głównie w rolnictwie, m.in. przy uprawie buraków cukrowych.

W końcu XIX i na początku XX w. kształtowały się tam struktury polskiego życia politycznego, m.in. ruch narodowy, a w tym w 1897 r. utworzono tajną organizację polityczną o charakterze niepodległościowym „Ligę Polską” (s. 140). Duże zaangażowanie polityczne ujawnili Polacy w Szwajcarii w czasie I wojny światowej, a w tym w udzielanie pomocy dla kraju (leki, żywność, odzież, pieniądze).

W 1918 r. po odzyskaniu niepodległości ujawnił się ich masowy powrót do Polski. Niemalże osób zajęło najwyższe stanowiska życia publicznego w kraju, jak np. Ignacy Paderewski, Gabriel Narutowicz, Ignacy Mościcki.

W czasie II wojny Szwajcarzy ujawniali duże zaangażowanie w udzielanie pomocy Polakom, a w tym jeńcom wojennym internowanym, którzy pracowali w ładzie gospodarczym i wojskowym, mieli też możliwości edukacyjne. Niektórzy ukończyli wyższe studia. W obozach internowania tworzyli różne formy życia społeczno-kulturowego, m.in. amatorskie zespoły teatralne, chóry, gazetki, a nawet mogli zajmować się pracą naukowo-badawczą.

Po II wojnie światowej w kraju tym pozostało ok. 1 tys. osób mających polski rodowy zawód. W 1958 r. utworzyli oni Związek Organizacji Polskich w Szwajcarii. W ich integracji istotną rolę pełniła Polska Misja Katolicka z siedzibą w Fryburgu (s. 167). Ważnym ośrodkiem życia polonijnego stał się Zurych. W środowisku tym wydawano dwumiesięcznik „Nasza Gazetka”, funkcjonowało Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Szwajcarskiej. Nowa rzeczywistość w relacjach polsko-szwajcarskich oraz w życiu Polonii szwajcarskiej ujawniła się w latach 80. w sytuacji powstania NSZZ „Solidarność” oraz przemian ustrojowo-politycznych w Polsce. Wzrosła przede wszystkim liczebność Polaków w tym kraju, których szacowano nawet na ok. 16 tys. (s. 170). W wykładzie dostarcza się analitycznej wiedzy o ich obecności i specyfice położenia kulturowego, a w tym w ujęciach tabelarycznych dotyczących danych

o organizacjach, dokładnych adresach, nazwiskach liderów życia instytucjonalnego.

Zauważa się, że Polacy w Szwajcarii są silnie przywiązani do tradycji i mimo ulegania procesom asymilacji, pozostają wierni obrzędowi świąt religijnych i tradycjom rodzinnym. Wyrażają oni sprzeciw wobec etykiety „niewierzący”. Przy kościołach skupia się pokolenie ludzi w wieku średnim oraz starszych. Duże zaangażowanie w ich integrację w tym kraju ujawniają duszpasterze, którzy obok usług duszpasterskiej istotną wagę przywiązują do rozwoju życia polonijnego (amatorskiej twórczości artystycznej, pomocy charytatywnej, działalności integrującej wspólnotę Polaków).

Współcześnie w generowaniu życia polonijnego wyjątkową rolę pełnią media. Polonia szwajcarska posługuje się głównie: a) prasą niskonakładową („Wiadomości” i „Nasza Gazetka”). Ma ona charakter niekomercyjny, tworzona jest społecznie i finansowana z datków czytelników, b) Internetem – liczba stron związanych ze zorganizowaną formą Polonii szwajcarskiej jest duża. Tytuły pism docierają do ok. 3 tys. czytelników (s. 201). W analizie poznawczej ukazują się podstawowe zjawiska dotyczące funkcjonowania mediów, ich specyfikę, m.in. ukierunkowanie tematyczne. Zauważa się, że Polonia, zwłaszcza tzw. „młoda” ujawnia większe zainteresowanie tytułami piśmiennymi wydawanymi w kraju wychodźstwa, niż w życiu diasporalnym (s. 212).

Charakteryzując kontakty polsko-polonijne (szwajcarskie) wskazuje się na ich dużą różnorodność. Generują je organizacje polonijne, duszpasterstwo, instytucje naukowe, kulturalne, gospodarcze, itp. Wskazuje się m.in. na 16 inwestycji szwajcarskich w Polsce w wymiarze kapitału, planowanych inwestycji. Zauważa się, że 80% przedstawicieli Polonii utrzymuje kontakty z Polską oraz różnymi ośrodkami polonijnymi świata (s. 237).

Przypomina się, że w Szwajcarii z dużą starannością upamiętnia się miejsca pobytu Polaków oraz ich działalność na rzecz niepodległości i rozwoju demokracji. Zwracają w tym względzie uwagę ośrodki muzealne, pomniki, tablice pamiątkowe, kapliczki, obeliski, groby, kwatery na cmentarzach (s. 240). *Polonica* utrzymywane są głównie ze środków pochodzących

z działalności różnych fundacji, datków osób prywatnych oraz dotacji polskiego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak też z funduszy przekazywanych przez władze, zwłaszcza lokalne Szwajcarii.

Zauważa się, że miejsca pamięci narodowej w istotnej mierze oddziałują na stan świadomości Polaków zamieszkujących w tym kraju, na samoidentyfikację w warunkach postępującej unifikacji życia kulturowego. W utrwalaniu pamięci tej istotną rolę pełnią przewodniki oraz różne publikacje, odnotowujące ślady obecności i działalności Polaków w tej przestrzeni. Wyjątkową nośność w tym względzie ma Muzeum Polskie w Rapperswill. Przypomina się jego genezę oraz przemianę, generowane przez rzeczywistość polityczną. Dość szczegółowo charakteryzuje się gromadzone w nim *polonica*.

Ważnym dla Polaków, z punktu widzenia utrwalania pamięci narodowej jest Muzeum im. Tadeusza Kościuszki w Solurze (założone w 1936 r.) W wykładzie przypomina się inicjatywy polonijne organizowane w nim oraz ich recepcję opinii publicznej. Wskazuje się też działalność takich instytucji, jak Polskie Muzeum Historyczne założone w 1984 r. w Muri, Instytut Badań Zagadnień Światowych, założony w 1978 r. Jego wyzwaniem i zadaniem stała się analiza społeczno-politycznej aktywności Polaków w tworzeniu wspólnej przyszłości dla narodów Europy i świata. W dyskusjach w nim prowadzonych zaznaczyli swą obecność znani ludzie polityki i życia polonijnego, m.in. Zbigniew Brzeziński, dominikanin Józef Maria Bocheński. Przedmiotem dyskusji były np. kwestie: *Zadania emigracji we współczesnym świecie, Rola emigracji polskiej w rozwoju kultury polskiej, Pielęgnowanie kultury polskiej działanie na rzecz zjednoczenia Europy*.

W życiu kulturowym Szwajcarii dużo miejsca poświęca się działalności pianisty, polityka Ignacego Jana Paderewskiego. W Morges wnieziono mu pomnik, utworzono Towarzystwo Paderewskiego, wydaje się *ilustrowany biuletyn „Annales Paderewski”*. W prezentacji zagadnienia dostarcza się informacji analitycznych o jego obecności i jej upamiętnianiu w Szwajcarii.

Prezentując rozwój stosunków dyplomatycznych przywołuje się nazwiska ambasadorów, przedstawicieli honorowych obu stron. W anali-

zie poznawczej przywołuje się ogniwa trudności, ujawniające się w kontaktach między stronami, wiążące się zwłaszcza z rzeczywistością ustrojową państw. W okresie PRL kontakty między stronami odbywały się w ograniczonym zakresie (s. 281). Zauważa się, że odmiennie od stosunków dyplomatycznych kształtowały się polsko-szwajcarskie regulacje gospodarcze. Charakteryzowała je znacząca intensywność. Obok relacji bezpośrednich między przedstawicielami życia gospodarczego stron, ukształtował się ład instytucjonalny, jak m.in. Polsko-Szwajcarska Izba Przemysłu i Handlu.

Na polskie rynki ze Szwajcarii trafia dużo chemikaliów, farmaceutyków, maszyn i urządzeń, instrumentów precyzyjnych i zegarków. Z Polski zaś – na rynki szwajcarskie – mebli, produktów rolnych, metali z hut żelaza i miedzi. Zauważa się jednak, że możliwości polskiego eksportu do Szwajcarii nie są w pełni wykorzystywane (s. 297).

Zjawiskiem specyficznym jest współcześnie rzeczywistość migracyjna. Polacy wykazują zainteresowanie podejmowaniem na szwajcarskim rynku pracy. Szwajcaria zaś zabezpiecza się, przed imigrantami, którzy tylko pozornie chcą podjąć pracę, a w rzeczywistości dążą do uzyskiwania zasiłków socjalnych.

Mimo że kontakty kulturalne i naukowe między obu stronami mają bogate karty przeszłości, to współcześnie są nader ubogie. W istotnym stopniu decydują o tym względy finansowe.

W *Zakończeniu* syntetycznie zarysowuje się drogi kształtowania relacji polsko-szwajcarskich oraz ich uwarunkowania kulturowe i cywilizacyjne. Dokonuje się oceny instytucjonalnej współczesnej Polonii szwajcarskiej oraz jej funkcjonowania w postępującym procesie globalizacyjnym oraz w warunkach Unii Europejskiej.

Wykład zawarty w prezentowanej książce jest osadzony starannie w materiałach źródłowych oraz literaturze przedmiotu, co znajduje odbicie w formie przypisów oraz w zestawieniu bibliograficznym.

Wykład wzbogaca *Aneks*, w którym zamieszczono m.in. alfabetyczny spis miejscowości, w których znajdują się przedmioty lub miejsca związane z Polakami.

Książka w istotnej mierze jest całościową monograficzną prezentacją obrazu życia Pola-

ków w Szwajcarii. Podkreśla się przy tym aspekt politologiczny poznania – analizę z punktu widzenia istoty polityki oraz instytucjonalizacji życia politycznego.

Andrzej Chodubski

Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań, pod red. Tadeusza Bodio, Warszawa 2010, 1 tom, ss. 569.

Monografia zbiorowa pod redakcją prof. Tadeusza Bodio jest efektem realizacji międzynarodowego programu badań nad problematyką przywództwa, elit oraz transformacji w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw. Publikacja ukazała się w serii edytorskiej „Władza, elity, przywództwo polityczne”. Zgodnie z zapowiedzią w serii na przełomie lat 2010/2011 mają ukazać się kolejne monografie, w tym poświęcone problematyce elit władzy centralnej w Federacji Rosyjskiej i działalności radykalnych ugrupowań politycznych w tym kraju.

Publikacja składa się z trzech części prezentujących wyniki badań dwudziestu trzech naukowców. Autorzy artykułów są pracownikami naukowymi ośrodków uniwersyteckich w Bydgoszczy, Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Krakowie, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie i Warszawie. Wśród autorów jest także Yuriy Matsiyevsky (Akademia Ostrogska) specjalizujący się w problematyce transformacji elit politycznych Ukrainy.

Należy odnotować, że jest to pionierska w kraju praca z zakresu metodologii badań transformacji, elit i przywództwa w krajach WNP. Jej autorzy podjęli próbę oceny dotychczasowego stanu badań nad metodologią badań i zaproponowali własne oryginalne podejścia teoretyczno-metodologiczne do analizy wybranych aspektów transformacji elit i przywództwa politycznego. We wprowadzeniu do książki T. Bodio podkreśla, że wspólnym mianownikiem prezentowanych badań są dyrektywy metodologiczne transgresji i podejścia integralnego (s. 22).

Zgodnie z powyższymi dyrektywami autorzy w swoich badaniach starali się wychodzić poza utarte i konwencjonalne schematy badawcze,